

בשיטת הרמב"ם בענין מצות ידיעת ה'

יקשה גבי אריכות הרמב"ם בעניני מעשה מרכבה ומעשה בראשית מהא דאין לדרוש בדברים אלו / ידון בדברי האברבנאל בביאור מצות ידיעת ה' לשיטת הרמב"ם, ועפ"ז יבאר איך אריכות דברי הרמב"ם במעשה מרכבה ומעשה בראשית הוא למצות ידיעת ה' ואהבתו / יתוך אריכות זו עם מה שכתב הרמב"ם עצמו שאין לדרוש ולטייל בדברים אלו

בראשית ברא ארריים אר דשניכ ואת דארן

יקשה גבי אריכות הרמב"ם בעניני מעשה מרכבה ומעשה
בראשית מהא דאין לדרוש בדברים אלו

ברמב"ם (פ' ב מדל יסוה ת ד"ב): "והאיך היא הדרך לאהבתו וליראתו בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אוהב לידע השם הגדול כו'. ולפי הדברים האלו אני מבאר כללים גדולים ממעשה רבון העולמים כדי שיהיה פתח למבין לאהוב את השם". עכ"ל. ובהמשך הפרק מאריך בעניני "מעשיו וברואיו הנפלאים", ובפ"ב מאריך אודות מלאכים וכו', עיי"ש. ובה' י"א כתב "דברים אלו שאמרנו בענין זה בשני פרקים אלו הוא הנקרא מעשה מרכבה".

וסיים בהל' י"ב "צוו חכמים הראשונים שלא לדרוש בדברים אלו אלא לאיש א' בלבד והוא שיהיה חכם ומבין מדעתו כו' ודברים אלו עמוקים הם עד למאוד ואין כל דעת ראויה לסובלן".

וצע"ג בכ"ז, הא כיון שציוו חכמים שלא לדרוש בדברים אלו מהו שהביאם הרמב"ם בספרו כלל ועיקר, ואין לך דרישה ברבים גדולה מזו?

ועי' עוד בדברי הרמב"ם בפ"ג שמאריך אודות הגלגלים וכוכבים וכו', ובפ"ד כתב בעניני ארבעה היסודות אש רוח מים וארץ, ובה"ח בענין נפש כל בשר וכו'. ומסיים בה"י "כל הדברים האלו שדברנו בענין הזה כבר מדלי הם ודברים עמוקים הם כו' הוא הנקרא מעשה בראשית וכך צוו חכמים הראשונים שאין דורשין בדברים האלו ברבים אלא לאדם א' מודיעין ומלמדן אותן". וצע"ג כנ"ל, דמעשה לסתור - שהאריך בעצמו ב' פרקים בדרישת דברים אלו?

ובסוף פ"ד כ': "ועניני ארבעה פרקים אלו שבחמש מצוות האלו הם שחכמים הראשונים קוראין אותו פרדס כמו שאמרו ארבעה נכנסו לפרדס ואע"פ שגדולי ישראל היו וחכמים גדולים היו לא כולם היה בהן כח לידע ולהשיג כל הדברים על בוריין ואני אומר שאין ראוי לטייל בפרדס אלא מי שנתמלא כריסו לחם ובשר וכו'".

ועפ"ז מתחזקת התמיהה בדברי הרמב"ם, מדוע העמיד דברים אלו שאינם ראויים אלא למי שנתמלא כריסו לחם ובשר בריש חיבורו? והלא בהקדמת ספרו כתב שבספר המדע כלל "כל המצוות שהם עיקר דת משה רבינו ע"ה וצריך לידע אותם תחלת הכל", וא"כ מובן שבהבאת הדברים שבמעשה מרכבה ומעשה בראשית בד' פרקים הראשונים שבהל' יסוה"ת, כוונתו בזה שצריך להקדים דברים אלו תחלת הכל".

ובכ"ל צע"ג בעיקר ההגבלות בלימוד דברים אלו, הרי מכיון שהדרך לאהבתו הוא ע"י שיתבונן בדברים אלו שבמעשה מרכבה ומעשה בראשית, איך יתכן לומר ע"ז ששייך רק ליחידי סגולה "חכם ומבין מדעתו", "מי שנתמלא כריסו לחם ובשר", דא"כ לרובם ככולם של בני" מן הנמנע לקיים מצות אהבת ה' ויראת ה'.

ב

יכריח שאריכות הרמב"ם במעשה מרכבה ומעשה בראשית הוא למצות ידיעת ה'

והנראה לומר בזה, דהנה באמת בלא"ה צע"ג בהא שהאריך הרמב"ם כ"כ בעניני מעשה מרכבה ומעשה בראשית. שהרי לכאור' אין ברור מה המקום לענינים כה"ג בספר דינים והלכות?

והן אמת שכתב הרמב"ם שהדרך לאהבתו כו' הוא כשיתבונן בדברים אלו, וכן סיים בפ"ד הי"ב "בזמן שאדם מתבונן בדברים האלו ומכיר כל הברואים ממלאך וגלגל אדם וכיוצא בו וכו' מוסיף אהבה למקום", ויתירה מזו מבואר בספר המצות (מ"ע ג) דאין התבוננות זו רק תנאי והכשר שמבלעדה אין כאן קיום מצות אלו אלא דההתבוננות הוא גוף מעשה המצוה והחפצא של מצות אלו "שנצטוינו שנחשוב ונתבונן במצותיו ומאמריו ופעולותיו כו' ועי"ז תבא האהבה בהכרח"², אמנם הרי סו"ס מלבד הודעת עצם ההלכה שקיום מצות אהבת ה' הוא ע"י שיתבונן בברואיו הנפלאים וכו', אין מקום להביא לדינא פרטי הדברים שבהם יתבונן האדם.³

(א) ראד ג כ אגרת תחיית דמתים שלו ספ א ורפ"ב וראה ראש אמנר פי"ט לקוטי שיחות חכ"ו עמ' 34
(ב) ראד קנאת סופרים לסרמ' צ שם וראד גם מאמר אדר' ז בשם דה"מ - נרפס בהתמים (ח"ד ע' מר [קפח, א])
ואגרות קודש אדמו"ר מוהרי"י צ ח' ג (ע' תכו) ד"ה להבין מצות אהבה נרפס בהוספות לסהמ"צ להצ צ (ובהערות לשם ע' 408) ועוד

(ג) ע"ד שחולה צריך להתנהג כדוראת דרופא אבל אין דהוראות עצמן חלק דדד"כד אף שמקצתן הובא ברמב"ם (ראד רמב"ם הל' דעות פ ד הכ"א וראה לקו"ש חכ"ג ע 35 ואילך ע"ד דרפואות שברמב"ם ע"ש)

(א) אלא שרוראות דרופא אינן חלק מדתורד כלל משא"כ כאן שרן תורד אבל לא חלק דד"כר שכתורד

והנראה להכריח מאריכות דברי הרמב"ם בדברים אלו, אשר ידיעת דברים אלו הוא חלק מקיום מצות ידיעת ה' שהתחיל בה בריש הל' יסוה"ת, דמלבד מה שע"י שיתבונן בדברים אלו יבוא עי"ז לאחור מכן לכך שיתקיים בו החיוב דאהבת ה' בלבו כו', הביא כל פרטי הדברים לדינא בהמשך למצות ידיעת ה' שבפ"א, לפי שכל הפרטים הללו נכללים במה שצריך לידע מצד החיוב והמצוה ידיעת ה'.

וכן מבואר ב"פירוש" להרמב"ם בריש הל' יסוה"ת "וטעם המצוות הנכללות בהל' יסוה"ת ידוע שעיקר הדת לידע שיש שם אלוקה שאין עמו אלוקה אחר ונכלל תחת ידיעת שתי מצוות אלו ענין מעשה בראשית ומעשה מרכבה שמדיעתם ידעו הראיות על מציאות הכוונת ושהוא לבדו יציר לכל".

ועדיין טעמא בעי וצ"ב בזה, מדוע נימא שידיעת כל פרטי הדברים היא מקיום מצות ידיעת ה'? הלא בפשטות קיום מצוה זו הנלמד ממש"כ אנכי ה' אלקיך הוא מה שידוע כללות ענין מציאות ה'. אמנם עי' מ"ש הרמב"ם בפ"א ה"ו וידיעת דבר זה מצות עשה שנאמר אנכי ה' אלקיך, דמזה משמע לכאור' שכל מ"ש מה"א עד ה"ו בריש הל' יסוה"ת שייך למצות ידיעת ה'. וכ"כ במגדל עוז שם ה"א.

ג

יקדים דברי האברבנאל בביאור מצות ידיעת ה' לדעת הרמב"ם

וי"ף בביאור הדברים, דהנה האברבנאל בספר ראש אמנה הביא (בפ"ד) ב' קושיות אלימתות בשיטת הרמב"ם דהאמנת אלוקות הוא ממנין המצות, איך יתכן שיהא אמונה בה' מצוה, הרי לא תצויר שום מצוה בלי אמונה בה', וא"כ אם נניח שאמונה בה' מצוה, ע"כ כבר מאמין במציאות הא ל שציוה מצוה זו. ובכה"ג ס"ל מטעם זה דאין האמונה ממנין המצוות, עיי"ש. ועוד, דמצוה לא יתכן אלא בדבר שיש לאדם רצון ובחירה בהם, וא"כ לא יתכן שהאמונה בא ל הוא מצוה כיון שאין אמונה נקנה ברצון או בחירה.

ומבאר (בפי"ז), אשר באמת אין המצוה עצם האמונה במציאות הא-ל, אלא "כוונת הרב הגדול וכו' שנאמין שהאלוקה ב"ה שכבר ידענו שהוא נמצא מציאותו הוא יותר ראשון ויותר שלם אשר בכל המציאות וכו' ולזה עצמו כיון בספר המדע באמרו ז"ל יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון והוא הממציא כל נמצא וכל הנמצאים בשמים ובארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמיתת המצאו עכ"ל, הנך רואה שלא אמר לידע שיש אלוקה נמצא בלבד אבל אמר שיש שם מצוי ראשון ושלם בענין ובמדריגת המציאות".

ומבאר עוד בדיוק ל' הרמב"ם "הנה הרב לא מנה מצות עשה צורת האמונה ואמתתה כי אם ידיעת הדברים ההם ולימודם המביאים אל קנין האמונות ולכן אמר בפרק הראשון מספר המדע וכו' וידיעת דבר זה מצות עשה וכו' הנה לא אמר הרב ואמונת דבר זה מצות עשה

(ד) וראה גם סהמ"צ להצ"צ מצות האמנת אלוקות פ"א

כי לא תלה המצוה באמונה כ"א בידיעת הדברים שהם מביאים אל האמונה "עכ"ל".
 הכלל העולה מדבריו, שגדר המצוה אינה האמונה במציאות הא-ל (דבזה לא יתכן מצוה כלל) אלא הידיעה והלימוד שמציאות הא-ל הוא היותר שלם וכו', וכמו שהוכיח היטב מל' הרמב"ם בריש הל' יסוה"ת.

ובאמת אפשר להוכיח עוד יסוד זה מדברי הרמב"ם, דהנה לא התחיל בה"א כדרכו בכ"מ מ"ע לידע שיש שם מצוי ראשון וכו', אלא אחר שהולך ומבאר כמה פרטים בשלימות מציאות הא-ל מסיים בה"ו "וידיעת דבר זה מצוה וכו'". וגם אחר שמסיים פרטים אלו ממשיך עוד עד סיום הפרק בעוד פרטים בשלימות מציאות הא-ל, ועיי"ש אריכות ושקו"ט שהתוארים הגשמיים הכתובים בתורה אינן כפשוטן אלא לפי דעתן של בני אדם והכל משל וכו', דלכאור' צ"ע מדוע מביא אריכות השקו"ט לדינא? ומוכח מכ"ז שגדר המצוה הוא ידיעת ה', ולכן קיומה של מצות ידיעה כוללת ידיעת ולימוד כל פרטי הדברים שמביא הרמב"ם, דבלא"ה הוי בגדר אמונה גרידא.

ד

צ"ע בדברי האברבנאל דמצות ידיעת ה' כולל "חקירות ובחינות"

אמנם עיי' בדברי האברבנאל שהוסיף בדבריו דמצות ידיעת ה' כוללת "הידיעות והחקירות והבחינות". המביאות אל האמונות, והיינו שכולל לא רק ידיעת פרטי הדברים בשלימות מציאות הא-ל, אלא גם "חקירות ובחינות" במציאות הא-ל.

ונראה דלא דק, שהרי בין כל פרטי הדברים שכתב הרמב"ם בפ"א (וכן בהמשך דבריו עד ספ"ד) לא הביא הוכחות שיש שם מצוי ראשון וכו', רק הולך ומבאר הפרטים בידיעת ה', וא"כ לכאור' מוכח שכדי לצאת י"ח במצות ידיעת ה' סגי בידיעת הפרטים שהביא לדינא, ולא החקירות והבחינות שכתב האברבנאל.

[ומה שבהלכה ז' מביא הוכחה שאינו גוף ("ואילו היה היוצר גוף כו'"), אף ש"מפורש בתורה ובנביאים שאין הקב"ה גוף" (שם ה' ח') - שאני התם, שמכיון שבתורה נאמר גם "ותחת רגליו, כתובים באצבע אלקים" (שם ה"ט), יש מקום לשאול מאי אולמיה דהאי קרא מהאי קרא, ולכן, יש צורך להוכיח שהפסוקים שמביא בהלכה ט' הם "לפי דעתן של בני אדם". ודיברה תורה כלשון בני אדם", והפסוקים שמביא בהלכה ח' הם כפשוטם.

וייש לומר, שגם הוכחה זו היא הלכה, כי, כדי שהידיעה שאין לו גוף תהיה ידיעה ברורה - אף שמפשוטת הכתובים לא משמע כן (ועיי' ראב"ד הל' תשובה פ"ג ה' ז) - צריך להוכחה שתוארים אלו אינם כפשוטם].

(ה) ראד ראש אמנה פ"ז סדמ' צ להצ"צ שם ספ"ב קונטרס תורת החסידות ע 14 (ובדערה שם) הגסמן בסדמ"צ הוצאת הר"ח העליר שם ובאנציקלופדיה תלמודית ערך אמנות ה' בסופו ועוד
 (ו) וראה הלשון בקרית ספר (לדמבי ט) כאן

ה

עפ"ז יבאר השייכות רכל אריכות הרמב"ם לקיום מצות ידיעת ה'

והשתא יתבאר היטב מה שאמרנו לעיל, דגם כל אריכות הדברים שכתב הרמב"ם בפרקים ב-ד בעניני מעשה מרכבה ומעשה בראשית לא הביאם רק לענין מצות אהבת ה' (שהידיעה אינה חלק מעיקר המצוה), אלא הם חלק מקיום מצות ידיעת ה', דכיון שגדר המצוה הוא ידיעת ה' ולא אמונה גרידא, לכן ס"ל דכל פרטים אלו הם חלק מעיקר קיומה של מצות ידיעה.

והיינו שפרטי ההלכות שכתב הרמב"ם בפ"א עד ה"ו הם הפרטים בשלימות מציאות הא ל שכדי לצאת חובת המצוה צריך לדעת אותם, ולכן סיים בה"ו וידיעת דבר זה מצות עשה וכו', שזהו עצם המצוה, והאריכות בהמשך דבריו עד ספ"ד הוא לבאר איך היא אופן קיומה של מצות ידיעה, שצריכה להיות באופן ידיעה שכלית, שכן בכדי שדברים אלו – הפרטים דמציאות השם שמחוייבים לדעת – יהיו באופן של ידיעה שכלית, מוכרחים ללמוד ולדעת עכ"פ "הכללים הגדולים" דייקא (וכמבואר לדלן דריוק בזה) בעניני מעשה מרכבה ומעשה בראשית, שזהו מעשה המצוה דמצות ידיעת ה', כיון שרק עי"ז יבין פרטי הדברים בשלימות הא-ל שהביא בפ"א.

וא"כ י"ל עדיפא מזו, דכיון דשם המצוה הוא ידיעת ה' (ובזה לא דמי למצות אהבת ה' דגם אם מוכרחים להתבונן בגדלות ה' לקיום המצוה, סו"ס אין הידיעה שם המצוה), והרי נת' דבלי ידיעת דברים אלו חסר בענין הידיעה, לכן נעשית ידיעת דברים אלו חלק מהמצוה, כמו ידיעת הפרטים שהביאם הרמב"ם בפ"א עד ה"ו. ולכן הביא הרמב"ם כ"ז לדינא. וזהו ביאור מ"ש ב"פירוש" (דובא לעיל), שנכלל מעשה בראשית ומעשה מרכבה במצות ידיעת ה' כיון "שמדיעתם ידענו הראיות על מציאות הבורא", והיינו כנ"ל דעצם המצוה הוא ידיעת הבורא, אלא דכיון שרק בידיעת דברים אלו מתאפשר קיום מצות ידיעת ה', נכללת ממילא ידיעת כל דברים אלו כחלק מהמצוה.

[ולדעת האברכנאל שבמצות ידיעת השם נכלל גם "החקירות והבחינות" – צריך לומר, שהטעם שהרמב"ם אינו מביא "חקירות ובחינות" לדינא, הוא, לפי שההלכה היא רק שצריך לדעת החקירות והבחינות, אבל החקירות והבחינות עצמם אינם הלכה. משא"כ בנוגע לפרטים בידיעת ה' – ההלכה היא לא רק שצריך לידע אותם, אלא, גם הפרטים עצמם הם הלכה. ועצ"ע בזה].

וכד נעיין בדברי הרמב"ם בפ"ב רואין שהלכות אלו שייכות למצות ידיעת ה', דהנה אחר שמביא פרטי הדברים לגבי מלאכים, חוזר לפרש גדלות הא-ל, דבה"ט כתב "כל

(ז) דלכל היותר ההתבוננות כמציאות הא ל הוא מעשה המצוה (כנ"ל) ולא חלק מעיקר המצוה

(ח) ואין זה רק הכשר מצוד, דכיון שא"א להכריח ידיעת מציאות הא ל אלא ע"י שיתבונן בדברים אלו, ה ה מעשה דמצוד, דכך הוא אופן קיומה של מצוה זו

הנמצאים חוץ מן הבורא כו' הכל מכח אמתתו נמצאו ולפי שהוא יודע עצמו כו' יודע הכל", ומאריך בזה עוד בה"י "הקב"ה מכיר אמתו ויודע אותה כמו שהוא וכו'" עיי"ש. וא"כ ברור שבהלכות שבפרק זה עדיין במצות ידיעת ה' עסקינן.

ובסוף הפרק כתב (בהי"א) "דברים אלו שאמרנו בענין זה בשני פרקים אלו כמו טיפה מן הים הם ממה שצריך לבאר בענין זה וביאור כל העיקרים שבשני פרקים אלו הוא הנקרא מעשה מרכבה", הרי שכולל בחדא מחתא ההלכות שבב' פרקים אלו, ומובן מזה שההלכות בפ"ב שייכי לענין ידיעת ה' כההלכות שבפ"א".

(ט) ועד"ז בספ"ד כולל בלשוננו כל הד' פרקים בחדא מחתא, "ועניני ארבעה פרקים אלו וכו' הם שחכמים הראשונים קוראין אותו פרדס" עיי"ש היטב